

Tatiana Zhurzenko

Faller Ukraina sönder?

Krisen i Ukraina har blivit ännu mera dramatisk: Delar av landet hotar med att bryta sig ut. Vad ligger bakom detta? Hur stor är faran för landets sönderfall verkligen?

Om man får tro på vissa rubriker den senaste tiden hotas Ukraina efter bara 13 år som självständig stat av sönderfall. Speciellt har den gamla stereotypen om de "två Ukraina" fått ökad aktualitet och sprängkraft. Man hänvisar då gärna till historien och påpekar att Ukrainas territorium fram till början av 1900-talet var delat mellan två imperier, det habsburgska och det ryska. *Le Monde* skyndade sig den 20 november att informera sina läsare om att de spänningar som nu kommer till uttryck mellan den östra och den västra delen av landet är en "blåkopia av den tusenåriga konflikten mellan ortodoxin och katolicismen". I Ryssland spekulerar medierna redan sedan 1991 gärna med möjligheten av ett utbrytningsscenario och det finns politiska krafter som – tillsammans med sina ideologiska allierade i Ukraina – outtröttligen framställer den rysktalande östra och södra delen av landet å den ena sidan och Västukraina å den andra som två med varandra oförenliga kulturer. I dagens situation framförs denna idé på nytt av den ryska eliten och utnyttjas i politiskt syfte.

Regional dimension

Det är uppenbart att den politiska krisen i Ukraina har en regional dimension: medan oppositionskandidaten har ett starkt stöd i västra Ukraina och i den västra delen av centrala Ukraina (inklusive Kiev) stöder den södra och östra delen av landet premiärminister Viktor Janukovitj, tidigare guvernör för oblastet Donetsk och representant för den lokala oligark-klanen. Som ett svar på demonstrationerna i orange i huvudstaden strömmade tusentals människor klädda i blått och vitt från städerna i öster till Kiev för att visa sitt stöd för Janukovitj. I Donetsk och Lugansk ordnades massdemonstrationer för honom. Klädstilen och entusiasmen kunde ha associerat till fotbollsentusiaster om inte landets enhet och framtid stått på spel. "Folkrepresentanternas allukrainska kongress" som hölls i slutet av november, i närvaro av Janukovitj och Moskvas borgmästare Jurij Luskov, placerade frågan om en territorial autonomi för södra och östra Ukraina på dagordningen och hotade med utträde om oppositionen vinner. Detta fick Jusjtjenko att uppmana president Leonid Kutjma att ställa separatisterna inför rätta och avsätta Janukovitj.

Vid presidentvalskampanjens början förutspådde politiska bedömare att den traditionella polariseringen mellan väljarna i väst och öst inte längre skulle ha samma betydelse som tidigare. Vid det senaste parlamentsvalet år 2002 fick det oppositionella blocket "Vårt Ukraina" många väljare i centrala Ukraina och t.o.m. i öst. Inför årets val hyllade vardera kandidaten i sina slagord det

förenade Ukraina. Men ju högre de politiska passionerna svallade, desto svårare blev det för Janukovitjgruppen att motstå frestelsen att använda gamla beprövade medel mot motståndaren: från beskyllningar om nationalism och tvångsukrainisering av den östra delen av landet till anspelningar på den historiska förbindelsen mellan västukrainsk nationalism och fascism. Samtidigt sattes från början hinder för kontakter mellan Jusjtjenko och väljarna i öster. Det gjorde det svårt att utveckla reform- och antikorrupsionspatoset i hans program till en nationellt enande idé som också de rysktalande ukrainarna i öst kunde omfatta.

Dessa har – i motsats till väljarna i väst – redan i föregående val ställt för ett grundläggande dilemma: hur försvara sina kulturella intressen som rysktalande och samtidigt som ukrainska medborgare verka för mera demokrati. Till detta kommer att det paradoxalt nog i östra Ukraina, där en stor del av landets akademiska potential koncentrerats, saknas en intellektuell elit som skulle kunna leda opinionen och besitta en moralisk auktoritet hos befolkningen. Det kan hända att för många väljare den enda orienteringshjälpen var det tryck den statliga propagandamaskinen utsatte dem för: Om "de" propagerade så starkt för Janukovitj och mot Jusjtjenko kunde man misstänka att det var något skumt.

Allmän politisering

Hur det än är med detta, tvivlar jag på tesen att östra Ukraina monolitiskt skulle stöda Janukovitj. Mellan första och andra valomgången vistades jag en vecka i Charkiv och förvånades över i hur hög grad de i allmänhet så pragmatiska invånarna i staden politiserats. Efter långvariga förhandlingar fick Jusjtjenko tillfälle att hålla ett valmöte och trots att det ingalunda hölls i stadens centrum strömmade mer än 30 000 människor till detta möte. Studenter med klädesplagg i orange dök upp i universitetet i Charkiv, vars rektor betraktas som en av Janukovitjs förtrogna. Kolleger berättade för mig att studenterna vid juridiska akademin – till största delen barn till apparatjurar, regimens stötspelare – till rektorns förundran och skräck röstade på Jusjtjenko. För första gången sedan 1991 talade alla om politik – i metron, på gatan, i butikerna. Männskorna försökte på allvar förstå situationen och göra det riktiga valet. Och det var för dem svårare än för invånarna i Lviv eller Kiev, vilkas politiska preferenser delas av både den kulturella eliten och av den lokala överheten.

Ja, östra Ukrainas politiska elit har satsat på Janukovitj. Men folket har inte valt lika enhälligt. I staden Jusjtjenko, i oblastet Charkiv en nästan lika stor del. Uppenbarligen har en stor del av ungdomen gjort sitt val för samhällsförändringar, för ett förnyat, demokratiskt Ukraina. Det förefaller som om denna generation inte skulle fästa så stor uppmärksamhet vid stereotyper och fobier om en delning av landet i en ryskspråkig östlig del och en "nationalistisk" västlig del. Oppositionen fick stöd också av en stor del av intelligentsian och företagen, med undantag för de korrupta storföretagen.

Kravet på autonomi som ljudligt framförts i södra och östra Ukraina har inlett ett nytt kapitel i den ukrainska krisen. Efter den andra valomgången stod det klart att Janukovitjs anhängare medvetet börjat hota med utträde för att utöva påtryckningar mot oppositionen och förbereda den ukrainska och internationella offentligheten på att ansvaret för ett eventuellt inbördeskrig och landets sönderfall låg på oppositionen som varit för hårdnackad. Guvernörerna för oblastet Donetsk och Charkiv propagerade för tanken att ge sydöstra Ukraina autonomi och utropa Charkiv till huvudstad. Janukovitjs

läger är dock inte enigt. Oblaster som t.ex. Dnipropetrovsk, Odessa eller Krim stöder visserligen fortfarande Janukovitj, men avvisar klart den separatistiska tanken.

Charkiv illustrerar läget på ett utmärkt sätt: Medan oblastrådet uttalade sig för autonomi röstade stadsrådet i Charkiv emot förslaget. Också allmänna åklagaren fördömde initiativet om autonomi som grundlagsstridigt. Representanter för oppositionen i staden krävde att guvernören för regionen skulle ställas inför rätta för agerande mot landets territoriella integritet. Borgmästaren protesterade mot de regionala myndigheternas planer på att stoppa de oppositionella TV-programmen. En ansenlig folkmassa samlades på huvudplatsen i staden för att demonstrera för oppositionen och åsiktsfriheten.

Modell Transnistrien?

Låt oss sammanfatta situationen. Utvecklingen efter valet har skapat djupa splittringar i den politiska eliten i södra och östra Ukraina och det förefaller som om Janukovitj inte längre skulle ha ett säkert grepp om annat än sina högborgar Donetsk och Lugansk. Därför arbetar han systematiskt för att underblåsa autonomisträvanden i regionen, som på inget sätt uppstått spontant. Ingen kan utesluta att scenariot med ett utträde blir verklighet, särskilt som yttre krafter har intressen i saken. Moskva har vissa erfarenheter av hur man utövar kontroll över sina grannar genom att på deras territorium understöda separatistiska enklaver, man behöver bara tänka på Transnistrien och Moldova eller Abchasien och Georgien. Å andra sidan är EU starkt intresserat av att förebygga att sådana konfliktzoner uppstår i det egna grannskapet – detta är kanske ett av motiven för EU:s nuvarande engagemang för ett demokratiskt Ukraina.

Utvecklingen efter Sovjetunionens sönderfall har visat att separatismen kan innebära stora risker, och det speciellt i den geopolitiska gråzonen mellan EU och Ryssland. Och för ett jugoslaviskt scenario saknas det i Ukraina etniskt och religiöst bränsle. Även om Ukraina har en stor rysk minoritet på 17 procent låter sig språket knappast användas som mobiliseringsfaktor. Kanske kommer det transnistriskta scenariot situationen i Ukraina närmast: Det var den rikare, industrialiserade delen av landet, med en övervägande ryskspråkig befolkning, som lösgjorde sig. Men den internationella isolering och ekonomiska blockad som blev följden har gjort landet till en gråzon för maffiaföretag och smuggling. Exemplet Transnistrien visar att vägen från en utbrytning till en ny nation är lång och också kan sluta i en återvändsgränd.

Det är svårt att föreställa sig att den aktivaste delen av befolkningen i söder och öster, som stöder oppositionen – studenterna, intelligentsian och företagarna – skulle vilja leva under Janukovitj i en liten del av Ukraina som väntar ett öde som i bästa fall liknar Vitrysslands och i sämsta fall Transnistriens. Ukrainarna har inget annat förnuftigt val än att leva i *ett* land. För att det alternativet ska segra måste oppositionen ta upp problemet med den politiska splittringen i det ukrainska samhället och snabbt leta efter lösningar. (Om Janukovitj segrar blir det betydligt svårare.) Det skulle vara klokt att hålla sig till författningen: Detta innebär inget annat än att man respekterar åsikterna hos en väsentlig del av vårt samhälle. Bland Janukovitjs anhängare finner man inte alls bara "lurade" och "köpta", utan också sådana som av fri vilja valt honom. Också om det med svart på vitt bevisas att deras kandidat bedrivit valfusk är de ändå inte automatiskt några "folkfiender". Framgångsrika revolutioner, vare sig de är sammets- eller orangefärgade revolutioner, förenar olika stämmor till "folkets stämma". En av de viktigaste uppgifterna för dessa

revolutioner är att återställa de demokratiska ramvillkor som gör det möjligt för dessa olika röster att göra sig hörda.

Wien den 30 november 2004

Published 2005-01-19
Original in Russian
Translation by Peter Lodenius (from German)
Contribution by Ny Tid
© Tatiana Zhurzhenko
© Eurozine